Raimonda Nabažaitė

Tyrimai Šv. Jono bažnyčios aplinkoje Klaipėdoje

2012 m. rugsėjo–gruodžio mėnesiais pagal UAB „Danės gildijos“ užsakymą BRIAI vykdė detaliuosius archeologinius tyrimus Klaipėdos senamiestyje, Turgaus g. 37. Šiame sklype KU tyrimus atlieka nuo 2006 m. Jų metu nugriauto konditerijos fabriko vietoje buvo lokalizuota Šv. Jono bažnyčia, ištirti jos viduje buvę palaidojimai (*ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 258–265). Klojant elektros kabelį ties gynybinio bastiono šlaitu, šiame objekte nedidelės apimties žvalgomieji tyrimai atlikti 2010 m. *(ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 343–347).

Sklypo valdytojui atnaujinus 2008 m. neužbaigto pastato įrengimo darbus, 2012 m. tyrimai buvo atlikti inžinerinių tinklų įrengimui skirtoje teritorijoje. Tiriama vietovė apima lokalizuotos XVI a. II pusės – XVII a. Šv. Jono bažnyčios aplinką, kurioje pagal kartografinius ir istorinius duomenis stovėjo kita krašto lietuviams skirta bažnyčia. Miesto salos gale, tarp Senosios ir Naujosios Danės upės atšakų įsikūręs religinis centras patyrė kardinalias permainas, kai buvo pradėta įgyvendinti miesto įtvirtinimo bastionais projektą. Jo pradžią žymi istorinė 1627–1629 m. data. Ilgainiui miesto fortifikacija nulėmė stovėjusių bažnyčių likimą – įvairiu metu ir į skirtingas vietas perkeltos vokiečių ir lietuvių bendruomenėms skirtos bažnyčios. 1706 m. istorinis paminėjimas žymi Šv. Jono bažnyčios perkėlimą. Lietuvių bendruomenė nuo 1687 m. pamaldas laikė Šv. Jokūbo bažnyčioje, stovėjusioje dabartinėje Tiltų gatvėje Bastionams praradus gynybinę reikšmę, šios vietovės funkcinis veidas vėl pakito. XIX–XX a. čia imta plėtoti gamybinę veiklą, kuri tęsėsi iki konditerijos fabriko iškėlimo.

2012 m. tyrimai parodė, jog fabriko veikimo laikotarpiu sklype išvedžiotas gausus inžinerinių komunikacijų tinklas padarė didelę žalą kultūriniams sluoksniams. Inžinerinių perkasimų paliestos vietos komplikuodavo tyrimų eigą: neretai sukeldavo tiriamų plotų sienelių griūtį. Dėl lietingų orų ir tuo pačiu metu vykdytų statybos darbų 2012 m. archeologinių tyrimų programos iki galo nepavyko įgyvendinti. Prasidėjus žiemos sezonui darbai nukelti į 2013 m., kartu praplečiant jų apimtis. Tad jungtinis, tyrimų duomenis apibendrinantis straipsnis bus pateiktas kitame ATL leidinyje, šioje publikacijoje apsiribojant esminiais 2012 m. rezultatais.

Šiandieninio užstatymo atžvilgiu archeologiniai tyrimai vykdyti aplink 2007–2008 m. statytą pastatą, kurio gretimybėje yra XIX a. vidurio silkių rūšiavimo sandėlis ir gynybinis bastionas, vadinamas Jono kalneliu. Projektinės inžinerinių tinklų vietos ir apimtys nulėmė tiriamos vietos skirstymą į skirtingo dydžio plotus (19–26) ir jų atšakas. PR, mažiau archeologiškai pažintoje dalyje, buvo ištirti dar 3 šurfai (1–3). Vykdant detaliuosius ir žvalgomuosius tyrimus bei žvalgymus senųjų komunikacijų vietose iš viso ištirta 447 m^2 dydžio teritorija, aptiktas susiformavęs 3,5–3,7 m storio kultūrinis sluoksnis. Tirtose vietose užfiksuotos XVI a. I pusės – XX a. archeologiniai objektai, surinkti to laiko artefaktai. Ypač daug aptikta gyvulių kaulų, kurių osteologinius tyrimus atlieka KU Bioarcheologijos laboratorija. Be masinės medžiagos, buvo atrasta unikalių radinių, kai kuriais atvejais Klaipėdoje randamų pirmą kartą.

Ankstesnių nei Šv. Jono bažnyčios statybos (1561–1572 m.) pėdsakų buvo aptikta tirtoje

1 pav. Šv. Jono bažnyčios šoninės sienos ir zakristijos pamatai bei jų išorėje fiksuoti XVI a. I pusės poliai. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 1. The foundations of the side wall and the sacristy of St John's Church and the posts from the first half of the 16th century recorded outside them

2 pav. Šv. Jono bažnyčios galinės sienos pamatai. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 2. The foundation of the end wall of St John's Church

sklypo Š dalyje. Jiems priskiriami 3 ąžuoliniai poliai, kurių skersmuo siekė 40 cm (1 pav.). Poliai buvo įkalti į senąjį paviršių 1,2 m atstumu vienas nuo kito. Atlikus vieno jų medienos dendrochronologinius tyrimus, buvo nustatyta 1529 m. data (dendrochronologinius tyrimus atliko dr. Mindaugas Brazauskas). Ji leistų juos priskirti XVI a. I pusės sklypo įsisavinimo laikotarpiui. Šiai chronologijai neprieštarautų ir polių išsidėstymas Šv. Jono bažnyčios atžvilgiu. Poliai fiksuoti tiek bažnyčios vidinėje, tiek išorinėje dalyse neturint jokio sisteminio ryšio su pačiu bažnyčios pastatu.

Naujausi tyrimų rezultatai leidžia patikslinti kai kuriuos Šv. Jono bažnyčios dydžio ir išplanavimo aspektus. Aptikus galinę jos sieną (2 pav.) buvo išvestas tikrasis bažnyčios ilgis, kuris kartu su bokštu (matavimai pateikti iš bažnyčios išorės pusės) siekė 49 m. Ties šonine bažnyčios ŠV siena buvo atidengti iš jos išsikišę du iki 1 m pločio pamatai, keičiantys iki šiol žinotą bažnyčios planinį vaizdą. Pamatų išsidėstymas rodo šioje dalyje buvus priestatą (1 pav.), kuris pagal XVII a. kartografinius duomenis atitiktų pažymėtą bažnyčios zakristiją. Atlikus matavimus nustatyta, kad nuo galinės sienos ji buvo nutolusi 6,5 m, jos vidinė dalis buvusi 4 m pločio. Tirtoje vietoje atidengus galinės, šoninės ir zakristijos pamatus išsiaiškinta, kad jų įrengimas nesiskiria nuo 2006 m. fiksuoto bažnyčios statybos būdo. Ąžuolinis pamatų rostverkas buvo įrengtas ant senojo

0 3 cm

3 pav. XVI a. II pusės – XVII a. radiniai iš supiltinio sluoksnio. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 3. Finds from the second half of the 16th–17th century that were found in the fill layer

paviršiaus, kurį žymi rusvas dirvožemis. Ant jo krauti stambūs akmenys, kurių tarpai pripildyti skaldytais akmenimis, plytų nuoskalomis. Pamatai rišti moliu. Ar jame buvo įmaišyta kitų rišamųjų priemaišų, paaiškės atlikus cheminius tyrimus. Ant viršutinių akmenų, žyminčių bažnyčios sienos lygį, naudotas kalkių skiedinys. Nuo pamatų apačios iki sienos lygio buvo supiltas smėlio sluoksnis, kuriuo žemės paviršius dirbtinai sukeltas iki 1 m.

Ištirtuose šurfuose aptiktus grindinio fragmentus nustatyta, kad šalia bažnyčios grįsta teritorija nusidriekia apie 20 m PR kryptimi. Grindinys įrengtas sudarant keturkampį rėmą iš didesnių akmenų, jo vidų užpildant mažais akmenukais. Tiriant plotus už kelių metrų nuo bažnyčios PR šoninės sienos paaiškėjo, kad grindinys šioje dalyje nurinktas arba sudarkytas bažnyčios griovimo metu. Iš grindinio likę tik pavieniai akmenys, kai kuriais atvejais fiksuoti išsidarkę, gulintys vienas ant kito. Neatradus sklypo ŠR dalyje grindinio pėdsakų, manytina, jog ši teritorija bažnyčios gyvavimo laikotarpiu buvo visai negrįsta. Už galinės (ŠR) Šv. Jono bažnyčios sienos tyrimų metu buvo fiksuotas gausus XVI a. II pusės – XVII a. pradžios radiniais suformuotas sluoksnis, kuris, tikėtina, supiltas kiek vėliau nei datuojami radiniai. Tarp jų vyrauja statybinė, buitinė keramika, kokliai. Nemaža dalis radinių turi gamybinio broko žymių, patys fragmentai itin smulkūs. Taip pat aptikta matricos fragmentų bei unikalių radinių: iš narelių sudaryta grandinėlė, stilizuota apvali žalvarinė detalė su reljefiniu veideliu, bronzinė neaiškios paskirties plokštelė, sagtį primenantis žalvarinis dirbinys ir kt. (3 pav.). Daugiau apie chronologinį šio sluoksnio suformavimo kontekstą duomenų tikimasi gauti iš 2013 m. vykdomų tyrimų.

Sklypo ŠV dalyje atidengtas grindinys skiriasi nuo anksčiau minėto. Jis įrengtas naudojant smulkius bei itin didelius (iki 90 skersmens) ir lygiu paviršiumi akmenis (4 pav.). Pastarieji buvo dėti šalia tiriamoje vietoje atidengto statinio, t. y. jo PR sienos (5 pav.). Iki mūsų dienų išliko tik dvi plytų eilės, kurios krautos ant 30 cm pločio sijos. Ji dėta ant akmeninių pamatų, kurių viršutiniai akmenys vos ribojasi su grindinio paviršiumi. Sienos statybai buvo naudotos raudonai degtos plytos su pirštų braukomis. Vienoje jų aptiktas keturkojo gyvūno letenos spaudas. Nuo Danės upės Šv. Jono bažnyčios link suformuotas grindinio nuolydis rodytų, jog jis įrengtas taip, kad vanduo nutekėtų nuo aptikto pastato. Nudrenavimo vietą žymi atidengtas grindinio kraštas, kurį riboja stambesni ir virš grindinio kiek išsikišę akmenys (6 pav.). Vertinant aptiktos struktūros vietą jau žinomos Šv. Jono bažnyčios atžvilgiu, tikėtina, kad tyrimų metu buvo aptikta čia stovėjusi lietuvių bažny-

4 pav. Sluoksnių stratigrafija virš nugriautos lietuvių bažnyčios. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 4. The layer stratigraphy above the demolished Lithuanian church

5 pav. Atidengtas spėjamos lietuvių bažnyčios fragmentas. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 5. An unearthed fragment of the suspected Lithuanian church

čia. Tam neprieštarautų ir turimi kartografiniai šaltiniai. Šios prielaidos patikrinimui nedidelės apimties tyrimai bus pratęsti 2013 m.

Nugriovus lietuvių bažnyčią šioje vietoje buvo supiltas molio sluoksnis, tikriausiai formuoto gynybinio pylimo dalis. Pagal jame surinktus necharakteringus radinius, sluoksnį

datuoti sunku. Ilgainiui ant jo formavosi durpingas sluoksnis, piltos buitinės, statybinės ir kitos atliekos (7 pav.). Ypač gausiai surinkta gyvulių kaulų. Be masinės medžiagos, nemažai aptikta individualių radinių. Tarp jų bronzinių adatinių smeigtukų, medžio, stiklo, švino sagų, metalinis raktas, kaulinis pakabutis ir kt. (8 pav.). Šiame horizonte rastos monetos yra skirtingų pagaminimo metų. Pagal geriau išlikusias ankstyviausia jų yra 1654 m., vėliausia – 1697 m. Radinių visuma rodytų, kad šis gausus radinių horizontas bažnyčių aplinkoje suformuotas XVII ir XVIII a. sandūroje arba XVIII a. pradžioje, kai Šv. Jono bažnyčia perkelta į naują sklypą mieste.

The excavation in the vicinity of St John's Church in Klaipėda

In 2012, the BRIAI conducted an excavation at Turgaus St. 37 in Klaipėda Old Town. The territory encompasses Klaipėda's religious nucleus during the second half of the 16th–17th centuries; two churches (St John's (German) and the Lithuanian church) stood at this site. After the business sector began to implement an apartment construction project in 2006, the location of St John's was identified. After the construction work was renewed in 2012, the investigations continued in the vicinity of this church. In all, 447 m^2 were investigated. The remains of the area's 16th-century development were found (Fig. 1) and the size and plan view of St John's Church known up until then were corrected. After the church's rear wall was discovered (Fig. 2), the church's length was determined. Together with the tower, it was 49 m long. Its outward projecting foundation was unearthed at the church's NW side wall. According to the cartographic data, it marks the site of the sacristy. The remnants of stone paving

6 pav. Grindinys šalia lietuvių bažnyčios. *R. Nabažaitės nuotr.*

Fig. 6. The paving beside the Lithuanian church

7 pav. Radiniai iš XVII–XVIII a. sandūroje arba XVIII a. pradžioje suformuoto horizonto. *R. Nabažaitės nuotr.*

Fig. 7. Finds from a horizon formed at the turn of the 18th century or in the early 18th century

0 5 cm

8 pav. Individualūs radiniai iš XVII–XVIII a. sandūroje arba XVIII a. pradžioje suformuoto horizonto. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 8. Isolated finds from a horizon formed at the turn of the 18th century or in the early 18th century

discovered in various locations (Figs. 4–6) allow the boundaries of the church's paved territory to be expanded. In the NE part, it was not paved. On the SE side the paving extended up to 20 m from the church. In the NW part, the paving was bounded by other structures, which correspond to the site of the Lithuanian church according to the cartographic data. A small fragment of the SE wall of the Lithuanian church was discovered during the investigation. After it was demolished, a layer of clay connected with the city's bastioned trace formed at this location. A peaty layer gradually formed on top of it and household and construction waste was dumped there. Animal bones were collected in great abundance. This cultural layer horizon with abundant finds (Figs. 3, 7–8) that is found in the vicinity of church began to form at the turn of the 18th century and it is entirely likely that it was in the early 18th century after St John's Church had been moved to a new plot in the city.

Raimonda Nabažaitė,
Rokas Kraniauskas

Kretingalės bažnyčios šventorius

2012 m. Kretingalės evangelikų liuteronų bažnyčios (UK 16029) aplinkoje (Klaipėdos r., Kretingalės miestelis, Klaipėdos g. 30) žvalgomieji archeologiniai tyrimai buvo atliekami šios bažnyčios parapijos užsakymu. Čia planuojama sutvarkyti bažnyčios šventorių – aptverti sklypą tvora, išgrįsti takus, sutvarkyti aplinką, nuvesti lietaus nuotekas nuo bažnyčios pastato. Žvalgomaisiais tyrimais siekta išsiaiškinti, ar planuojamose tvarkybos darbų vietose yra išlikę moksliškai vertingų kultūrinių sluoksnių, archeologinių objektų bei struktūrų, įvertinti, ar nebus pažeistos galimos kapavietės. Šalia to, siekta lokalizuoti galimai išlikusius tvoros pamatus ar bažnyčios šventoriaus takų struktūras. Tyrimų metu surinkta mokslinė medžiaga bus panaudota rengiant techninį minėtų darbų projektą. Projektiniai darbai numatyti Kretingalės mūrinės bažnyčios, kuri pastatyta 1740 m., aplinkoje. Istoriniais duomenimis, ji buvo pastatyta senosios medinės bažnyčios vietoje (jos tiksli data nėra žinoma, manoma, jog XVII a.